

TOPONÍMIA D'UN POBLE DEL VALLESPÍR

Jean-Paul ESCUDERO
Montserrat CAILÀ GUITART

INTRODUCCIÓ

Fer toponímia a Catalunya Nord significa moltes coses. Més enllà de la memòria geològica, vegetal, agrícola, etnològica, dels noms i dels cognoms, aquí també hi ha la memòria oral d'una llengua i davant la substitució lingüística i dialectal que es perfila més ràpida que enlloc, fer toponímia, avui dia, a Catalunya Nord significa : urgència.

Reiners se situa al sud-est de Canigó, a uns quatre quilòmetres a l'oest de Ceret, la petita capital comarcal. Pel sud, el terme municipal, que té una mica més de 27 km², arriba a la ratlla de la frontera política amb l'Empordà, a tocant de Maçanet de Cabrenys.

Reiners té alguna gràcia que no tenen els municipis del voltant. Per començar, podríem dir que no coincideix amb la imatge tradicional d'un poble. La unitat aquí no existeix. Són llogarets, veïnats, masos, cortals i cortiots moltes vegades perduts enmig del bosc. Tot plegat, però, tenim sis nuclis de població més o menys importants, un dels quals es diu precisament Reiners. La falta de centre urbà com s'entén de costum, potser va contribuir que en un atlas lingüístic de xarxa tan fina com és l'ALPO, no aparegués aquesta localitat enlloc. Reiners tenia, el 1990, 964 habitants.

L'assaig sobre noms de lloc que presentem aquí voldria ser bàsicament una eina de treball en una xarxa futura de pobles de Catalunya Nord enterament revisats. Mentrestant, oferim un material seriós d'alternativa ortogràfica als mapes actuals i una font de comparació també útil per a les comarques veïnes del Rosselló o de l'Alt Empordà.

MÈTODES I FONTS

L'aplec de topònims de Reiners s'ha fet en dues etapes. La recollecció va començar amb enquestes orals, la majoria de les quals es van fer amb enregistrament. Els informadors, ben vinculats al poble, són (o eren) gent d'edat generalment superior als vuitanta anys.

Simultàniament, iniciàvem la comparació de les fonts orals amb els mapes cadastrals més antics, que són del 1823. Les oportunitats de fer coincidir amb seguretat la llengua parlada amb atestacions escrites exigien però, una perspectiva diacrònica que anés més enllà del segle passat.

Amb la necessitat d'ampliar les referències històriques, va començar una segona etapa centrada en els arxius. Aquesta fase, que encara no s'ha acabat, ha permès d'escorcollar una documentació antiga prou variada. Es tracta d'una quinzena de capbreus de Reiners i d'algun poble veí (tots ells conservats a l'Arxiu Departamental de Perpinyà), dels segles XVI, XVII i XVIII, entre els que cal destacar, per la seva riquesa d'informació, un del començament del segle XV, en llatí. En aquest inventari ràpid també esmentarem els llibres parroquials, des del segle XVII, conservats a l'ajuntament de Reiners; una llista de noms de casa del 1643, i dos plecs de documentació particular de tipus notarial dels segles XIX i XX.

Per altra banda, la consulta de les principals obres especialitzades d'àmbit nord-català o general, esmentades en la bibliografia, també ha contribuït a orientar-nos, a l'hora de determinar l'ortografia d'algun topònim.

Finalment, hem mirat de respectar la regla següent: quan un nom no tenia prou base semàntica per falta de documentació o qualsevol altre motiu, ens hem limitat a donar-ne la forma més antiga i la transcripció fonètica (quan apareixia en les enquestes orals) sense arriscar-nos en interpretacions incertes.

RÉSULTATS PROVISIONALS I EXEMPLES

Pel que fa al contingut pròpiament onomàstic, la part central de l'estudi aplega uns 650 noms de lloc.

Tenint en compte la influència de l'antroponímia en la formació dels topònims, ens ha semblat útil d'afegir, a més a més, un llistat de noms de persona, alguns dels quals són atestats a partir del segle XIII.

Els exemples que presentem a continuació, tenen orígens molts diversos. La majoria d'ells conserven secrets que no hem pogut descobrir, però ofereixen alguna orientació semàntica. Entremig d'una toponímia variable i difícil de localitzar, trobem una altra toponímia estable que perdura des de l'edat mitjana com si no haguessin passat els anys i els segles.

La Gaubera.

Es un d'aquells masos perduts enmig del bosc però encara habitats. Apareix el 1407 un *Mas den Gaubera*, la qual cosa assenyala un origen antroponímic, i el 1700 ja trobem l'article femení en el *Mas de la Gaubera*. Finalment la forma afrancesada *la Gaubere* s'imposa el 1823. Pel que fa a la fonètica autòctona, s'ha de dir que el diftong àton [au] tendeix a simplificar-se regularment així: [au] → [uu] → [u], no sols a la

Gaubera [gubéra], sinó també a Coll de Baucells [buséls], a les Embauçades [əmbuusádas] / [əmbusádas], o al Mas Tauriac (situat al terme de Ceret) [turiák].

Can Camó

Malgrat unes atestacions relativament recents del topònim (*Mas den Camó*, 1823), l'antropònim Camó sorgeix aquí el 1292 i no varia fins al segle XX. És un exemple local d'estabilitat admirable. La pronúncia més genuïna és [Kəmə] amb una o molt tancada que no s'ha de confrontre amb [ú].

Pel que fa a la geografia de CAN i MAS, matisant lleugerament opinions anteriors, hem de dir que el Vallespir es troba actualment en una zona de confluència entre Mas (+ antropònim) i Can (+ antropònim). Llevat d'escasses excepcions, la forma oral pròpia de Reiners, al segle XX, és Can. Tanmateix, la documentació medieval, i fins i tot la francesa decadent, assenyalen generalment Mas. És probable doncs, que Can s'hagi imposat totalment al segle passat, mentre el català desapareixia com a llengua escrita. Si no es podia escriure en català, és lògic que no trobem referències de Can. Les atestacions franceses de Mas, hereteres de les catalanes antigues, la falta de vitalitat actual de l'idioma i el prestigi social que suposa per una casa de dir-se Mas, han reduït Can a usos extraoficials.

La Vinya Rodona

El cultiu de la vinya al Vallespir té una història antiga. L'atestació del 1407, *Vinya Redona*, es confirma el 1700 amb *Vinya Radona* i *Corrach de la Vinya Redona* el mateix any. És interessant la confusió entre a i e àtones pròpia del català oriental, i el fet de no trobar la forma amb o "rodona" en aquella època. Avui dia la Vinya Rodona ja és plenament septentrional: [rudónə], topònim i adjectiu femení de [rudún], amb n ben conservada.

Roirós

Només ens interessa teòricament, pel Torrent de Roirós. El llogaret del mateix nom es troba en el terme veí d'Oms. L'oficial Riuros procedeix de l'evolució fonètica local i d'un malentès extraordinari. La forma riu no és massa freqüent al Vallespir (domina ribera), però apareix precisament molt a prop d'allà, en un Riucerdà. El Riurós al costat del Riucerdà formaven una parella ideal. Però aquí, com a tot arreu, faltaven proves. Alguns documents antics es presenten així:

- *in villares que dicunt Rovorosos* (s. X, còpia del XVIII, Col.lecció particular d'en Bernard Leblon. Aquest historiador assenyala l'existència de la grafia "rioros")
- *Roveroso* (988, còpia del XVIII, Col. B. Leblon)
- *Torrent de Royros* (1407)
- *Roiros* (s. XVI, antropònim de Ceret)
- *Ravin de Reyroux* (Cadastre de 1823)

Com es va produir el canvi de nom ?

Es pot pensar en una metàtesi de roiros → rioros, amb la catalanització imaginària d'aquest "rio" en "riu"...

En la pronúncia actual [riirús] mal interpretada ?

En les dues hipòtesis no podem descartar l'ajut de Riucerdà, per analogia amb aquest riu veritable.

Hialguer

La forma oficial actual "Nialgué" procedeix de l'aglutinació de l'article personal n' i de l'antropònim Hialguer. La forma *Hualguer*, amb u, atestada el 1407, es modifica als segles següents. A partir del 1700 ja trobem *Mas Hialguer*. Al mapa cadastral del 1823, N'Hialguer es converteix en Nialgué probablement perquè en la llengua oral s'afegia Can abans del nom.

Molí d'en Rey

Recollit oralment, el Molí "del rei", en aquestes terres feudals, va ser sospitós des del principi. L'enigma va començar en els mapes, el molí del rei no hi era, només hi deia "Moulin en ruïnes". El misteri no va durar gaire. Un capbreu francès del 1764 ens va fer descobrir quina classe de rei teníem aquí, el seu nom era Abdon Rey. EL rei era de fet EN Rey.

L'Albanyana

Els cingles de la "manyana" [mərjána] i el bosc de la "manyana", de les enquestes orals, ens podien haver fet pensar, en un manlleu del castellà o en el femení de manyà o Manyà (tot plegat bastant estrany), però els cingles es van desplomar ràpidament amb un document del 1772 on vam trobar el *Camp de la Albanyana*. Des d'un punt de vista etimològic, es podria relacionar amb el poble d'Albanyà situat a l'Alt Empordà.

Coll de l'Erola

Al mapa de l'*Institut Géographique National* actual apareix *Coll de la Ruole*. Entre les moltes atestacions antigues d'aquest coll, esmentarem *Coll de Serola* el 1407, i *Collo de Larola* el 1732. Al mateix indret, encara es parla de l'Alzina de l'Erola, únic record que resta del nom veritable. Paral·lelament tenim el molt conegut Collserola a Barcelona i també un altre Coll de l'Erola a Sitges.

[kəlamíʃ]

El misteri ortogràfic de [kəlamíʃ] (font oral, 1994), que al cadastre de 1823 surt com a *Roc de Calamiche*, no s'ha resolt per ara. El topònim correspon a una penya, sota la qual hi ha una masia aïllada que també s'anomena "Calamix". Tanmateix, la documentació antiga ens ha donat algunes pistes interessants :

- *Caramitg* (1701)
- *Rocha de Caramis* (1722)
- *Roch dit de Caramix* (1772)

"Cara..." procedeix aparentment d'un Quer pirinenc + nom propi o adjectiu que no s'han determinat. El pas de "Cara" a "Cala" fa pensar en una confusió amb CA L+ antropònim. De moment però, no es pot afirmar res. En aquesta feina, les hipòtesis i la realitat són, a vegades, dues coses molt allunyades...

Recordant que aquest poble gairebé no existeix en els mapes. Ens deturem un instant per adonar-nos que ens trobem davant d'uns resultats que no esperàvem. El pes de 650 topònims ens obliga avui a centrar-nos en la mateixa tasca sense anar més lluny.

Tal com es va intuir a les terres tarragonines, en aquesta feina el millor és avançar poble per poble i així, de mica en mica, els uns i els altres, anirem traient de les fosques la geografia d'aquest país.

BIBLIOGRAFIA MÍNIMA

- ALCOVER, Antoni i MOLL, Francesc de B. Diccionari Català-Valencià-Balear (DCVB). 10 volums. Palma de Mallorca : Moll, 1930-1962.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon. Toponímia del terme municipal de Vilallonga de Ter. Barcelona : Fundació Salvador Vives Casajuana, 1979.
- AMIGÓ ANGLÈS, Ramon. Noms de lloc i de persona del terme de Prades. Reus-Prades : Associació d'Estudis Reusencs-Ajuntament de Prades, 1985.
- BASSEDA, Lluís. Toponymie Historique de Catalunya Nord. Prada : Revista Terra Nostra, 1990.
- COROMINES, Joan. Estudis de Toponímia catalana. 2 vol. Barcelona : Ed. Barcino, 1965, 1970.
- COROMINES, Joan. Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana (DECAT). 9 volums. Barcelona : Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions "La Caixa", 1980-1991.
- COROMINES, Joan. Onomasticon Cataloniae. Vol. 2. Barcelona : Curial Edicions Catalanes i Caixa de Pensions "La Caixa", 1994.
- COSTA, Georges J. Répertoire-Atlas Patronymique des Pyrénées-Orientales au XIXe siècle. Collection Études. 2 Volums. Perpinyà : Presses Universitaires de Perpignan i Centre de Recerques i d'Estudis Catalans, 1994.
- GUITER, Henri. Atlas Linguistique des Pyrénées-Orientales (ALPO). Paris : Centre National de la Recherche Scientifique, 1966.
- MOREU-REY, Enric. Els nostres noms de lloc. Palma de Mallorca : Ed. Moll, 1982.
- MUNTANER PASCUAL, Ignasi Maria. Els noms de lloc del terme de Sitges i de les terres veïnes. Sitges : Grup d'Estudis Sitgetans, 1986.
- PAYRÉ, Didier. Toponymie de Nohedes. Nohedes : Association Gestionnaire de la Reserve Naturelle de Nohedes, 1992.
- PONSICH, Pere. Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics "Països" de Rosselló-Vallespir-Conflent-Capcir-Cerdanya-Fenolledès. Prada : Revue Terra Nostra, 1980.
- PORTET, Renada-Laura. Els noms de llocs del Rosselló. Perpinyà : CDACC, 1983.